

Миодраг Б. Шијановић

ЗНАЧАЈАН ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ НАДРЕАЛИЗМА*

Иако се појавила пре скоро тридесет и пет година, класична књига Мориса Надоа — „Историја надреализма“ још увек је актуелна и пружа нам комплетну слику рабања, експанзије и лаганог јењавања надреалистичког покрета, који је, као што примећује Марсел Рејмон, био у исто време — и поетика и политика.

Пошто је надреализам као покрет и као бунт имао присталице у многим земљама, па и код нас, он је, стога занимљив и значајан и за нашу књижевност, будући да су многи песници, чак и они чија дела заузимају завидна места у нашој модерној поезији, прошли кроз надреалистичку авантуру, формирали одређени стил и касније настављали са стварањем у једном духу који је снабдевен новим искуствима и могућностима. Међу нашим надреалистима били су — Оскар Давичо, Александар Вучо, Душан Матић, Борбе Костић и други, а припадност се приписује и неким познијим песницима, што већ значи да је надреализам постао не само једна ефемерна групација, већ и начин певања и размишљања, чак можда и начин живота. „Надреализам — каже већ поменути Марсел Рејмон — у ширем смислу представља најновији покушај романтизма да прекине са стварима које јесу и да их замени другим, у пуној активности, у пуном стварању, чије се покретљиве контуре оцртавају филигрански у дубини бића“.

Стога књига Мориса Надоа — „Историја надреализма“ — долази да расветли стадијуме развоја овог широког покрета „чији се настанак — каже Надо — отприлике поклапа са завршетком рата, а крај са избијањем другог“, што значи — надреалистички полет је трајао преко тридесет година, и за то време је одиграо значајну улогу у вајању модерног сензибилитета и стварању мита који је понео етикету „модерна поезија“, и који, ево, траје и данас. С друге стране, надреализам је имао и своје политичке претпоставке, будући да су многи присталице овог покрета у каснијој фази развоја пришли револуционарним партијама, многи и комунистичким партијама, а неки су веома активно учествовали и у шпанском грађанском рату, борећи се против фашистичке идеологије која је у то доба узимала све више маха.

Морис Надо у својој књизи прати успон и пад не само надреализма, већ и правца који му је претходио: дадаизма. Наиме, као што је познато, најпре је настао дадаизам као бунт младих интелектуалаца против ратних крвопролића, и то у Цириху, у кабареу Волтер, још 1917. године, а касније, када је Тристан Цара, песник и оснивач ДАДЕ, прешао у Париз, где је био „очекиван као месије“, формиран је надреализам. Дадаизам је наступао рушилачки, одбацујући не само уметност, већ читаву културу, рушећи све естетске и етичке норме, што је, разуме се, импоновало младим људима, револтираним због крвопролића недужних и невиних.

„Нема више сликара — узвикују дадаисти — нема више књижевника, нема више вајара, нема више религија, нема више републиканаца, нема више ројалиста, нема више империјалиста, нема више анархиста, нема више социјалиста, нема више бољшевика, нема више политичара, нема више пролетера, нема више демократа, нема више армија, нема више полиција, нема више домовина, доста је, најзад, свих тих глупости, нема више ничега, ничега, НИЧЕГА, НИЧЕГА, НИЧЕГА“.

Ово је било једно од многих декларативних гесла дадаиста. То је касније преузео и сам надреализам, чији херојски период почиње 1923. године и траје све до 1925.

И књига Мориса Надоа нам на складан и приступачан начин скицира историјат ове уметничке пустиловине, која је извршила пресудни утицај на свеколику мисао онога доба, а свако поглавље у њој је једна карика у низу овог континуума који се зове надреализам и који истрајава упркос напала и одбацивања од стране публице и грађанства, које је било скандализирано неозбиљним и шокантним наступима припадника покрета. У књизи су четири поглавља: „Припрема“ (у коме је реч и о дадаизму), затим „Херојски период надреализма 1923—1925“, па „Период просуђивања у надреалистичком покрету 1925—1930“ и, најзад, „Аутономија надреализма 1930—1939“, и — као што се види — свако поглавље обухвата једно раздобље као целину и прати га у свим походима и успонима.

После кратке али блиставе дадаистичке авантуре, године 1924. званично је основан надреалистички покрет, коме су пристигле, поред већ оних који су су га образовали, и нове снаге: Жорж Лембур, Андре Масон, Жозеф Делтеј, Антонен Арто, Пјер Пикон, Пјер Навил, и други. Сам појам **надреализам** узет је од Аполинера, али том појму они су дали нов садржај и друге димензије. У Првом надреалистичком манифесту Бретон је овако дефинисао надреализам: „Чисти психички аутоматизам којим се — било изговореном, било писаном речју, или на било који други начин — настоји изразити стварно функционисање мисли. Диктат мисли, у одсуству сваке контроле коју врши разум, ван сваке естетске или моралне преокупације“.

С друге стране, у Филозофској енциклопедији под појмом **надреализам** стоји следеће: „Надреализам почива на веровању у вишу стварност извесних облика асоцијација које су пре њега занемариване, у свемоћ сна, у незаинтересовану игру мисли. Он настоји да уништи све друге психичке механизме и да их замени у решавања основних проблема живота...“

Једном речи, надреализам је био против диктата свести и — под утицајем Фројда, кога је Бретон у то доба исцрпно читао — захтевао да се да већа слобода подсвести и да подсвест постане извор свих надахнућа. Стога су се надреалисти

у самом почетку оборили на логику и разум, на културу и цивилизацију, желећи на тај начин, попут Рембоа, кога су прихватили као претечу, да измене живот и животне норме, да сруше све оно што је створено посредством разума и здраве логике. У својим програмским написима иступали су као гробари постојеће културе. М. Надо наводи једну „Изјаву од 27. јануара 1925“ године, која је веома карактеристична за надреалистичке постулате, а где стоји, између осталог, следеће: „Ми немамо шта да тражимо од литературе. Али сасвим смо способни да се у случају потребе њом послужимо као и сви други... Надреализам није никаква поетска форма. Он је крик духа који се окреће себи самом, чврсто решен да очајнички смрви све што га спутава. А у случају потребе учиниће то и сасвим опипљивим чекићем“.

У прогласу „Фрагменти предавања одржаног 18. априла 1925. у Мадриду“, Луј Арагон је насрнуо свом снагом на постојећу цивилизацију. Он је рекао:

ПОЗЕРА
ПОК ПОЗРА

„Ми ћемо рашистити са свима. Најпре ћемо уништити ту цивилизацију која вам је драга, у којој сте укалушљени као фосили у шкриљевцу. Западни свете, осуђен си на смрт. Ми смо дефегисти Европе. Нека Исток, ког ви уважавате, најзад одговори на наш зов. Свуда ћемо подстицати кличе метежа и невоље. Ми смо смутљивци духа. Добре су све барикаде, све препреке за нашу проклету срећу... Смејте се само. Ми смо они који ће увек пружити руку непријатељу“.

Ови „Фрагменти предавања“ објављени су у „Надреалистичкој револуцији“ бр. 4.

Међутим, ускоро је настао период просуђивања и овај деструктивизам је почео да јењава, нарочито после рата у Мароку. Многи верници резонују трезвеније, без оне рушилачке патетике, већ као људи који су свесни да се оваквим рушилачким поступцима ништа не може постићи. Надреализам све више упада у искушења, а нарочито та искушења долазе до изражаја после нових суочавања са ратном опасношћу, до чега је дошло доласком Хитлера на власт и са првим замцима фашистичке идеологије, која је претила да збрише читаву Европу, па и читав свет. Надреализам ступа „у службу револуције“ и присталице се укључују у друштвене токове, неки постају чланови Комунистичке партије, што је случај, рецимо, са Арагоном, а неки чак узимају активног учешћа у шпанској револуцији, осведочујући на тај начин своју приврженост прогресу и хуманизму. У афери која је створена око њега и његовом приступу политици, Арагон се залаже да читава група буде надахнута револуционарним идејама и да се определи за комунизам, који је изгледао као једино решење у борби против фашистичке идеологије.

За надреализам је речено да је био духовни земљотрес. Одиста, овај правац је, иако рушилачки и деструктиван, створио нове регионе стваралаштва и снабдео литературу, и не само литературу већ уметност уопште, читавом плејадом стваралаца, чија имена најчешће заузимају почасна места. Скоро да нема значајнијег песника који није прошао кроз ову тзв. надреалистичку авантуру, стичући у њој богата стваралачка искуства и ослобађајући се стандардних окова и форми, које су биле препрека слободној игри асоцијација и стваралачкој потенцији усмереној ка новим извориштима тема људских садржаја. Самим тим што су откривали подсвест под утицајем Фројдове психоанализе, надреалисти су пружали и широке лепезе надахнућа, стварали су метафоре које су каткада деловале диспаратно, ломили све важеће регуле и одлазили у нове духовне пустоловине, завирујући дубоко испод епидерме свести и улазећи у оне мрачне кутове човековог бића.

Имајући у виду све ово, чини нам се да је књига Мори-са Надоа веома успела панорама надреалистичке историје; из ње се читалац може обавестити о свим кретањима овог покрета који је једно време пленео младе људе и био доминантно естетско и етичко опредељење, нарочито у кризним тренуцима када је долазило до друштвених девијација, као што су била крвопролића и убијања недужног становништва. У таквим ситуацијама је надреализам показивао своју хуману страну и недвосмислено узимао учешћа. Све ће то читалац ове књиге сазнати и уочити, будући да М. Надо даје обиле података, навода и коментара, који су веома драгоцени и корисни. Негде при крају М. Надо је записао:

ПОВЕЉА
ОКТОБРА

„Пре него што дођемо до нових сазнања, морамо се мирити с тим да надреализам сматрамо књижевном школом, веома различитом од свих које су му претходиле и најзначајнијом од свих које су се појавиле после романтизма. Желео он то или не, надреализам је могао да прође кроз све етапе и да оваплоти ова размишљања путем којих један мисаони покрет, поред осталог (и под условом да му историја подари живот), коначно одређује свест људи“.

Ово је М. Надо записао у додатку ове књиге новембра месеца 1957. Значи, и после рата и после нових искустава. И одиста, надреализам је покрет који у свој својој неозбиљности заслужује најозбиљнији приступ и објашњење. То је, чини ми се, и учинио писац обе књиге, указујући на све доприносе и успоне покрета који је деловао као експлозив и као опомена.

Књига је коректно превео Никола Бертолино.